

הקניית כישורי אוריינות מידע לפרחי הוראה: השוואה בין הקורס "מיומנויות קריאה וכתובה אקדמית" לבין "הלומדה להקניית אוריינות ספריה" / כהן, עפרה

לחברה בת זמננו יש שלושה מאפיינים בולטים: פוסט מודרניות, תמורות תכופות ודומיננטיות המידע (סלומון, 2000). עידן המידע, כפי שמכונה תקופתנו, מתאפיין בהתפוצצות מידע, בהתיישנותו המהירה ובנגישות למידע.

חשיבותו הרבה של המידע הפכה את אוריינות המידע בתקופתנו ל"מיומנות קיומית" של ממש עבור אזרחי החברה הטכנולוגית בכלל, ואנשי חינוך ופיתוח במיוחד, האמורים לעשות בעבודתם שימוש מושכל בטכנולוגיות, ולהקנות אוריינות זאת גם לתלמידיהם (עשת, 2003).

ההכרה בחשיבות הקניית כישורי אוריינות המידע לתלמידים ולסטודנטים כאחת, הובילה מוסדות חנוך רבים, במהלך השנים, לשקוד על פיתוח תוכניות למודים הקשורות בהקניית כישורים אלה. ואכן, כבר במהלך שנות התשעים של המאה ה-20 פיתחו מכללות ואוניברסיטאות תוכניות למודים מיוחדות לסטודנטים בשנה הראשונה ללימודיהם. תכניות הדרכה הקשורות לספריות פותחו במיוחד עבור תלמידי שנה א' (Orme, 2004).

גם במוסדות להשכלה גבוהה בארץ, במכללות ובאוניברסיטאות, קיימים פרויקטים המיועדים להדרכה בתחום של אוריינות מידע, כגון הלומדה לאוריינות מידע של אוניברסיטת חיפה (2009) והלומדה לאוריינות בספריה של מכללת אחווה (מכללת אחווה, 2009).

הפרויקט של הקניית מיומנויות מידע החל לפעול במכללה האקדמית לחנוך ע"ש דוד ילין בירושלים בשנת תשנ"ה, ביוזמת ספרית המכללה (מעפיל, 1997) והתקיים במשך כעשר שנים. הקורס, שהתגבש במסגרת הפרויקט נקרא בתחילתו "טיפ"ה בים" ובשנותיו האחרונות: "מיומנויות קריאה וכתובה אקדמיות" ובו השתתפו סטודנטים להוראה בשנה הראשונה ללימודיהם.

החל משנת הלימודים תשס"ח בוטל הקורס "מיומנויות קריאה וכתובה אקדמיות" ובמקומו פותחה לומדה להקניית אוריינות מידע. הקורס ואח"כ הלומדה היו חובה לכל הסטודנטים של שנה א' ומילוי כל המטלות מקנה את הציון הנדרש: עובר.

המחקר הנוכחי השווה בין תרומת הקורס "מיומנויות קריאה וכתובה אקדמיות" אותו למדו סטודנטים להוראה בשנה הראשונה ללימודיהם בשנת תשס"ז לבין תרומת הלומדה להקניית אוריינות מידע לסטודנטים שהשתמשו בה בשנת הלימודים תשס"ח.

השערת המחקר הייתה כי באופן כללי, הישגי הסטודנטים, שהשתתפו בקורס "מיומנויות קריאה וכתובה אקדמיות", יהיו גבוהים יותר מהישגיהם של הסטודנטים שרכשו את מיומנויות אוריינות המידע באמצעות הלומדה. השערה נוספת, שנבדקה רק במחקר האיכותני, הייתה כי הפער בהישגים אלה בין סטודנטים שהשתתפו בקורס לבין אלה שהשתמשו בלומדה יהא גבוה יותר אצל סטודנטים ששפת האם שלהם ערבית.

במחקר השתתפו 299 תלמידי שנה א' להוראה במכללת דוד ילין. תלמידים אלה נבחרו להשתתף במדגם משום שרק תלמידי מסלול זה היו חייבים להשתתף מידי שנה בקורס: "מיומנויות קריאה וכתובה אקדמיות" והחל משנת הלימודים תשס"ח חויבו להשתמש בלומדה להקניית מיומנויות

מידע ולעבור מבחן המתייחס לשימוש בקטלוג הספרייה ובמאגרי המידע השונים.
הסטודנטים שנכללו במחקר נחלקים לשתי קבוצות:

א. 188 סטודנטים שהשתתפו בתשס"ז בקורס "מיומנויות קריאה וכתובה אקדמיות".

ב. 111 סטודנטים שלמדו בתשס"ח באמצעות שימוש בלומדה להקניית מיומנויות מידע.

הסטודנטים שהשתתפו במחקר הם יהודים וערבים בגילאי 20-30 שנה.

בנוסף לכך, השתתפו במחקר גם 14 סטודנטים ללימודי ספרנות ומידענות (קבוצת חוץ), ששימשו כקבוצת בקרה לצורך השוואת נתונים התחלתיים הקשורים בכישורי אוריינות מידע.

המחקר התבסס על שילוב של שיטת מחקר כמותית עם שיטת מחקר איכותנית, כמפורט להלן. חולקו השאלונים הבאים: שאלון טרום קורס ולומדה, חולקו בשיעור הראשון של הסמסטר הראשון. שאלון שלאחר הקורס הועבר לסטודנטים בשיעור האחרון של הסמסטר הראשון ושאלון שלאחר השימוש בלומדה הועבר לסטודנטים משתמשי הלומדה במהלך הסמסטר השני. השאלונים הללו ספקו את ההיבט הכמותי של המחקר.

במסגרת המחקר האיכותני נערכו תצפיות משתתפות של ספרניות הנמצאות בדלפק ההדרכה והיעץ. הספרניות בדקו: האם הסטודנטים מבצעים את המטלות שבלומדה לאוריינות מידע בצורה עצמאית, מהי תדירות הפנייה אליהן לצורך קבלת עזרה בביצוע מטלות אלה ובאיזה מידה הסטודנטים אכן קוראים את ההסברים שבלומדה לפני שהם מבצעים את המטלות. ההסברים בלומדה הם בעברית ולכן נבדקה השאלה באיזה מידה סטודנטים ששפת אמם ערבית נזקקים לעזרה רבה יותר בביצוע המטלות. הנתונים שנאספו במהלך התצפיות נמסרו במהלך הראיונות שהתקיימו עם ספרניות היעץ.

בנוסף לכך, התקיימו ראיונות עם: סטודנטים, מרצה-מנחה וספרניות יעץ שהדריכו בקורס "מיומנויות קריאה וכתובה אקדמיות". התצפיות והראיונות ספקו את ההיבט האיכותני של המחקר.

מניתוח הנתונים הכמותיים עולה כי ההשערה שהישגי הסטודנטים, שהשתתפו בקורס "מיומנויות קריאה וכתובה אקדמיות", יהיו גבוהים יותר מהישגיהם של הסטודנטים שרכשו את מיומנויות אוריינות המידע באמצעות הלומדה אוששה חלקית.

הישגים גבוהים יותר אצל משתתפי הקורס התגלו במשתנים של: ידע בשימוש במחשב, ידע באיתור חומר בספרייה, ידע בחיפוש בספריות אחרות, ידע בחיפוש מאמרים במאגרי מידע וידע בחיפוש לפי נושא ומילה בקטלוג הספרייה.

הישגים גבוהים יותר אצל משתמשי הלומדה התגלו במשתנים של ידע בחיפוש בקטלוג הספרייה, חיפוש לפי מחבר ולפי כותר בקטלוג הספרייה, ידע בחיפוש חומר באנגלית וחיפוש באינטרנט.

בהקשר של רכישת מיומנויות המידע אצל סטודנטים דוברי ערבית, ההשערה הייתה כי הפער בהישגים בתחום אוריינות המידע שנבדקו בין סטודנטים שהשתתפו בקורס לבין אלה שהשתמשו בלומדה יהא גבוה יותר אצל סטודנטים ששפת האם שלהם ערבית. הנתונים העולים מן המחקר האיכותני, מאוששים חד משמעית השערה זאת.

ניתן להסיק מן הראיונות עם המורה-המנחה וספרניות היעץ כי התגלעו קשיים בהקניית מיומנויות המידע לסטודנטים דוברי הערבית כבר במהלך הוראת הקורס "מיומנויות קריאה וכתובה אקדמיות". קשיים אלה באו לידי ביטוי בזמן התרגול בקורס. המעבר לשימוש בלומדה

להקניית אוריינות ספריה החריף את הקשיים של סטודנטים אלה ומנע מרובם אפילו הקנייה של מיומנויות חיפוש בסיסיות.

מן המחקר האיכותני, עולים מספר ממצאים נוספים, הקשורים להשוואה בין שתי שיטות ההוראה, קרי הוראה פרונטלית ותרגול בחדרי מחשבים מול למידה עצמית באמצעות לומדה. השוואה בין הקורס והלומדה מגלה כי הקורס מתבסס על למידה מודרכת ואילו השימוש בלומדה מבוסס על עבודה עצמית. הסטודנטים אמורים לקרוא את חומר הרקע ואחר כך לבצע את המטלות בצורה עצמאית, אבל הממצאים העולים מן השטח מוכיחים כי מעטים הסטודנטים שיכולים להתמודד עם המטלות ללא קבלת עזרה מספרניות היעץ. הפניה לספרניות בבקשה לעזרה בזמן השימוש בלומדה נעשית מסיבות טכניות אבל גם בגלל חוסר ידע בסיסי הדרוש לצורך ביצוע המטלות. מכאן, שהמטרה המרכזית שלשמה נבנתה הלומדה, קרי עבודה עצמית, מושגת רק אצל חלק קטן מן הסטודנטים.

הקורס כלל סיור פיסי להכרת הספריה בעוד הלומדה כוללת סיור וירטואלי שנועד למלא פונקציה דומה. מן הראיונות עולה, במפתיע, כי יש יתרון לקיומו של הסיור הפיסי, הכולל הסבר והפעלות הקשורות במספרי המדף של הספרים בספריה ומיקומם על פני הסיור הוירטואלי. הסיור הפיסי התגלה כאמצעי המסייע לשיפור האוריינטיבי של הסטודנטים בספריה, כמו גם להפחתת מבוכה וחרדות בכל מה שקשור לשימוש בספריה. הסיור הוירטואלי עשוי היה להיות בעל ערך רב יותר לו היו הסטודנטים היו קוראים את ההסברים בלומדה, אך כפי שעולה מן הראיונות, מרבית הסטודנטים אינם קוראים את ההסברים בלומדה.

יתרון נוסף של הקורס על פני הלומדה עולה מן ההשוואה בין התרגול בקורס לתרגול בלומדה. מהשוואה זאת ניתן להסיק כי בעוד בקורס תורגלו חיפשים פשוטים ומורכבים כאחת, התרגילים אותם נדרשים הסטודנטים בלומדה הם ברמה בסיסית בלבד. כמו כן, אופיים של התרגילים השונים אשר בקורס ובלומדה מכתוב גם את אופי הערכת הישגי הסטודנטים בשתי קבוצות הלמידה. הערכת ההישגים המתבצעת בקורס היא מסוג של הערכת ביצועים ובשל כך, מאפשרת לסטודנטים ליישם ידע שנלמד בהקשר מסוים בהקשרים חדשים המאפשרים ביטוי אישי ויצירתי. הערכת ההישגים המתבצעת בלומדה נעשית באמצעות מבחני רב-ברירה או באמצעות מבחני משבצת שבהם צריכים הסטודנטים להגיע לתשובה קבועה וידועה מראש שהיא קלה לבדיקה, אך אינה מאפשרת הערכת יצירתיות או פעולות מורכבות יותר כגון ארגון ויצירת סינתזה של מידע. מכאן ניתן להסיק כי בהיבט של הערכת הישגים יש לקורס יתרון משום שהוא מאמץ את הגישה המשלבת בהקניית אוריינות מידע.

יתרון נוסף של הקורס על פני הלומדה שעולה מן המחקר האיכותני מתבטא ביצירת קשרים בין הספרניות לסטודנטים בשנה א' ללימודיהם, קשרים שאפשרו לסטודנטים לקבל עזרה פרטנית בתחום של אתור מידע והערכתו בשנות הלימודים ב' ד'. גם בעת השימוש בלומדה, נוצר קשר עם הספרניות, כאשר הסטודנטים "נתקעים" במהלך הניסיון לפתור את התרגילים ואינם יכולים להתקדם לשלב הבא, או בשל כשלים טכניים, אך הסטודנטים חשים כי הם מחויבים לבצע את התרגול בכוחות עצמם ועל כן הפניה אל הספרניות בבקשת עזרה אינה מובנת מאליה.

מסקנה חשובה הנובעת מן הראיונות היא כי למרות הניסיונות שנעשו בקורס להקנות מיומנויות חיפוש בסיסיות ומורכבות כאחת, אין להסתפק בו. מסקנה זאת, שהתייחסה לרכישת מיומנות

החיפוש בקורס, מתאימה גם לגבי השימוש בלומדה לאוריינות ספריה, בה סוג החיפוש הנלמד הוא מצומצם עוד יותר. המיומנויות שרכשו הסטודנטים נשמרו רק אם נעשה בהן שימוש חוזר ומושכל יותר בשנים ב-ג, בהתאם לדרישות המרצים. השימוש הרציף במיומנויות המידע עשוי להקל על הסטודנטים בתהליך של איתור החומר הנדרש לצורך כתיבת העבודות הסמינריות בשנה ד'. מכאן, מודגש שוב הצורך במתן הדרכות נוספות לסטודנטים בתחום של אוריינות המידע בשנים ב-ג.

מממצאי המחקר האיכותני עולה, כי אוריינות מחשבים היא הכרחית אך אין בה די כדי להבטיח הקנייה מהירה או מקוצרת של אוריינות מידע.

מן הראיונות עולה גם כי ניתן לשלב את שתי שיטות ההוראה כדי להגיע להישגים האופטימליים בתחום של הקניית אוריינות מידע לסטודנטים.

לסיכום, מהשוואה בין הקורס ללומדה ניתן להסיק כי לסטודנטים שהשתתפו בקורס ניתנו אפשרויות רבות יותר לרכישת מיומנויות מידע מאשר למשתמשי הלומדה, בהיבטים של הדרכה קבוצתית ופרטנית, תרגול והפעלות, הכרה פיסית של הספריה ויצירת קשר ראשוני עם צוות ספרניות היעץ. אפשרויות אלה הניבו פרי לא רק בטווח הקצר, קרי במשתנים שנבדקו בשאלונים, אלא בעיקר בשנות הלימוד המאוחרות יותר בעת שנדרשו הסטודנטים לכתוב עבודות סמינריות.

חשוב לציין, כי מסקנת המחקר הנלווית היא שסטודנטים להוראה שלא זכו כלל לקבל הדרכה בתחום אוריינות המידע, מגלים חסך שעלול לפגוע בתפקודם כמורים בעתיד.

מספר מיון בספריה :

370.7 כהן. הק תש"ע

מספר מערכת בספריה :

001198596